

Марія Кармазіна

ГРОМАДЯНСЬКІ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ

У статті аналізуються політичні механізми зовнішньополітичних впливів на ідентичності громадян України у період 1990 – 2014 років, використовувани у процесі боротьби за людський ресурс країнами-сусідками – Росією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею. Досліджується синергізм дії на українську ідентичність зовнішніх і внутрішніх чинників.

Ключові слова: *людські ресурси, громадянська ідентичність, українська громадянська ідентичність, зовнішньополітичні впливи, політичні й політизовані інструменти впливу на ідентифікацію.*

Mariia Karmazina. The influence of foreign-policy factors on civic identities in Ukraine.

The article focuses on political mechanisms of foreign-policy impacts on the identities of Ukrainian citizens in 1990 – 2014, that were used in the process of fight for a human resource by neighbor countries – Russia, Hungary, Slovakia, Poland. Research is also being carried out on synergism of external and internal factors that influence on the Ukrainian identity.

Key words: *human resources, civic identity, Ukrainian civic identity, foreign-policy influences, political and politicized instruments of impact on authentication.*

Боротьба за ресурси у сучасному світі виходить на новий рівень. Одним із найбільш значущих серед цих ресурсів є людський, оскільки, в одних випадках, володіння ним забезпечує володіння й іншими ресурсами (передовсім – тією чи іншою територією, яка, своєю чергою, насичена різноманітними сировинними ресурсами), в інших – забезпечує виробництво матеріальних цінностей, які перерозподіляються тими, у чиїх руках перебуває владний ресурс у державі, ще в інших – уможливорює саме здобуття і утримання ресурсу «влада» (внаслідок електорального вибору чи силового захоплення).

Оволодіння людським ресурсом забезпечується, як відомо, як відкрито насильницькими (наприклад, воєнними, терористичними) методами/засобами, так і так званою «м'якою силою», спрямованою, передовсім, на переформатування свідомості людини: її *знань* і, відповідно, уявлень (про оточуючий світ, «добрий державний устрій/політичний режим», «справедливість», про «своїх» і «чужих» і їхні ідентифікуючі ознаки та ін.), *цінностей* (які можуть бути угрунтованими на пріоритетному пошуку, приміром, «партнерів, друзів» чи навпаки – «ворогів»; на готовності сприймати виклики з майбутнього і виявляти спроможність відповідати «вимогам часу» чи всіляко охороняти «звичаї» й «традиції» і чинити потужний опір «новому»; орієнтуватися на «досягнення компромісів» чи ж на «боротьбу і знищення ворога»; бути прибічником «мови компромісів» чи навпаки – «мови ультиматумів»), *емоційного інтелекту* («страхів», особливостей переживання особою

«горя», «радості», «щастя», «гордості» чи «сорому» від приналежності до інтегрального образу «ми»–«Батьківщина»–«наші»–«своє», сприйняття «справедливості/несправедливості» тощо).

Сфера вироблення знань «про...», надання значущості тим чи іншим цінностям, розвитку (чи навпаки – фіксації) «рамоч» емоційного інтелекту (вироблення реакцій/рефлексів на «страхи», встановлений/запропонований варіант «справедливості», «правди» та ін.) на початку ХХІ століття – домінантна сфера боротьби за людину. На рівні громадянина комплекс *знання–цінності–емоції* (чи його помилки–незнання–страхи–реакції) зумовлює його бажання і позиціонування, відстоювання тієї чи іншої власної громадянської ідентичності. Ширше – його політичну поведінку, політичні цінності, політичну символіку тощо.

Одним із найбільш вагомих викликів громадянській ідентичності є зовнішньополітичний тиск сусідніх держав. Політика останніх і, відповідно, задіяні політичні механізми у низці випадків спрямовані на «переорієнтацію» чи переформатування української громадянської ідентичності як усвідомленої особистістю необхідності (значущої потреби) належності до співтовариства Української держави як колективного суб'єкта зі своїми власними ідентифікаційними ознаками (характеристиками) – територіальними, політичними, культурними та ін. Серед найпотужніших впливових гравців, які впливають на стан і конфігурацію громадянської ідентичності українських громадян, є низка держав, з якими, насамперед, безпосередньо межує Україна. Найперше – Росія, Угорщина, Польща, Румунія.

З огляду на вищесказане, небезітересно буде з'ясувати, під якими ідеологічними гаслами, за допомогою яких інструментів впливу на свідомість (активно задіяних у політичних механізмах) країни-сусідки України вдавалися до переформатування громадянської ідентичності («розмивання» чи фактичної відмови від неї) українських громадян.

Зрозуміло, що вплив Російської Федерації (РФ) на процеси становлення української громадянської ідентичності уже з початку 1990 років був по-своєму домінантним, що пояснювалося щонайменше тією обставиною, що українське незалежнення відбувалося, насамперед, саме від Росії (Російської імперії, СРСР як

специфічної модифікації імперії росіян) і російського народу. Для свідомості останнього це було досить травматичним, про що, наприклад, свідчила стаття за назвою «Парламент РРФСР сердиться» у газеті «Юг» від 7 грудня 1991 року, у якій повідомлялося, що депутати Росії зустріли в штики пропозицію привітати український народ зі здобуттям незалежності: було запропоновано визнати незалежність України, але тільки у рамках її входження у склад Російської імперії у середині XVII століття. Для багатьох у Росії (як, наприклад, для депутата С. Бабуріна) прийнятною була єдина позиція і перспектива: «Або Україна знову возз'єднається із Росією, або – війна» [1, с.46]*.

У той же час варто звернути увагу на інші досить промовисті факти: 18 жовтня 1991 року «Голос України» сповістив, що за беззастережну підтримку ухваленого Верховною Радою Акту проголошення незалежності України подали свої голоси усі члени запорізького Товариства російської культури. 22 жовтня 1991 року «Правда України» повідомляла про проведення у Києві установчих зборів нової громадської організації «Русские за независимость Украины» і про підписаний учасниками зібрання (у т. ч. народною артисткою СРСР Адою Роговцевою, доктором філософських наук Іриною Добронравовою, доктором геолого-мінералогічних наук Аллою Дроздовою, письменником Віктором Юговим, депутатами Київської міськради Іваном Воронцовим, В'ячеславом Козловим, Орестом Мельниковим і Валерієм Рубцовим) документ «Проголосуем за свободную Украину». Таким чином, серед росіян-мешканців України були ті, для яких їхня українська громадянська ідентичність була однозначною і вони її так чи інакше бралися відстоювати. Тобто, уже на початку 1990 років чітко проступив свідомісний розлам між росіянами Російської Федерації і росіянами України: не всі з них хотіли бути власне громадянами

* Утім, у російському суспільстві на початку 1990-х років ще були ті, хто не припускав урегулювання суперечок між Україною й Росією за допомогою війни. Так, Надзвичайний і Повноважний Посол Російської Федерації Л. Смоляков заявляв: «Ніколи Україна і Росія не будуть долати кордони за допомогою військових формувань. Росія й Україна можуть сперечатися за столом, але щоб розв'язувати питання, вдаючись до військових зіткнень, – ми цього не допустимо» (див.: «Голос України». – 1993. – 26 січня).

Російської держави. Але візьмемо до уваги: акцент на етнічності стане згодом підставою претензій на людський ресурс, для «пропозицій громадянства» громадянам України не тільки з боку Росії, але й інших країн, з якими Україна має спільні кордони.

Щодо Росії, то на по початку 1990-х років у політичному механізмі ідентифікації людського ресурсу вона найперше скористалася інструментом насилля: саме на насильницьке насадження російської громадянської ідентичності людям, які перебували/проживали на території України, були спрямовані дії державних органів російської влади. Про це свідчить, приміром, факт, коли 6 січня 1992 року особовому складу військових частин, дислокованих на території України, було наказано скласти присягу на вірність Російській Федерації [2]. *Тобто люди, яким першочергово насаджувалося російське громадянство, які відчували своєрідний «примус до громадянства», були військовими.*

Показово, що упродовж наступних 23 років саме домінування насильницької складової (поряд із «незаконною», що передбачала видачу громадянам України російських паспортів, тобто – запровадження в Україні подвійного громадянства*) у російських політичних механізмах впливу на громадянську ідентичність мешканців України стало своєрідною характерною особливістю. Насилля мало різні прояви, здійснювалося за допомогою різноманітних засобів, але його найпершою мішенню (аж до березня 2014 року) була свідомість громадян України. Остання піддавалася деструктивним змінам за допомогою низки ідей. Так, в ідеологічному просторі Російської Федерації превалювало акцентування ідеї «нероздільності» українців і росіян (російський президент Б. Єльцин говорив про «рідну Україну»). У свою чергу, «нероздільність» трактувалася у площині «спільності» й «нівелювання» особливостей українства: йшлося про спільне слов'янське коріння «двох братніх народів», їхню спільну історичну пам'ять, спорідненість мов тощо.

Утім, складова «спільності й нівелювання» доповнювалася жорсткою критикою «українського націоналізму», «бандерів-

* За деякими даними, на середину 2011 року подвійне (українсько-російське) громадянство в Україні мали близько 140 тис. осіб. За іншими – проросійських громадських організацій в Україні – 350 тис. осіб (див.: Данько Д. Втеча до Румунії. – <http://tyzhden.ua/Politics/25552%29>).

щини», «злочинності УПА» та ін., можливостей і перспектив України як держави. Приміром, у березні 1996 року «Урядовий кур'єр» видрукував заяву МЗС України у зв'язку з прийняттям Державною Думою РФ постанови «Про поглиблення інтеграції народів, які об'єднувалися в Союз РСР, і скасування Постанови Верховної Ради РРФСР від 12 грудня 1991 р.» (якою фактично визнавалася ліквідація СРСР), у якій зазначалося: «В Україні ухвалення Державною Думою Російської Федерації зазначеної постанови розцінюють як спробу певних політичних кіл Росії реанімувати колишній СРСР. Сподівання відродити колишню єдину союзню державу не мають під собою юридичних, у тому числі міжнародно-правових підстав і не відповідають реаліям політичної ситуації, що склалася сьогодні як у розвитку незалежних країн, що утворилися на терені колишнього СРСР, так і в розвитку СНД у цілому. Україна засуджує такі дії, що становлять загрозу світу і стабільності не лише для цих держав, а й всього світового товариства...». Згодом росіяни у бажанні «заперечити Україну» вдавалися до використання найрізноманітніших інструментів (14 травня 1996 року «Україна молода» повідомляла, приміром, про поширення в Одесі листівок «Російської національної єдності» О. Баркашова із закликком ліквідації української державності насильницьким шляхом), але з домінуванням твердження «Такої держави, як Україна, не існує!» (як заявив навесні 1998 року голова комітету з геополітики Російської Думи А. Мітрофанов; див про це: [3]) у тому чи іншому варіанті. Державна Дума РФ то голосувала за проведення референдуму в Україні щодо повернення до складу РФ Східної України і Криму (як це було у 1996 році з подачі В. Жириновського [4]), то її депутати підписували (1998) звернення до російського президента з приводу референдуму про об'єднання України і Росії [5], то висувала все нові й нові вимоги до ратифікації широкомасштабного Договору між Україною й РФ.

Неможливість відновлення імперії не ставала на перешкоді «присвоєнню» росіянами окремих українських міст разом із населенням, як, наприклад, міста Севастополя – Ю. Лужковим, котрий (на початку 1995 року) назвав Севастополь «одинацятю префектурою Москви» (див. про це, наприклад: [6]). Згодом цю ідею ретранслював телеканал «Москва», що викликало обурення посольства

України в РФ і зумовило появу ноти протесту на адресу МЗС РФ, у якій вказувалося на недружню акцію державного телеканалу, спрямовану на порушення територіальної цілісності України [7].

Окреме місце у політичних механізмах нівелювання української свідомості, у просуванні й утвердженні «російських цінностей» на території України у 1990 роках належало таким утворенням, як створеній на Луганщині у січні 1992 року козачий гвардії. Показово, що наприкінці осені 1992 року козачі організації (чи не перші з-поміж громадянських структур) саме Луганської області вже вимагали від депутатів Верховної Ради України подвійного громадянства і введення російської мови як другої державної. Оцінюючи їхню діяльність, представники українства зверталися до президента РФ Б. Єльцина і голови парламенту Росії Р. Хазбулатова із закликом «припинити використовувати козацтво... на підрич суверенних сусідніх з Росією держав, зокрема, України, що негативно впливає на розвиток традиційних дружніх взаємин між Україною і Доном» [8].

Крім козацьких об'єднань, у російських політичних механізмах руйнування молоді Української держави, «розмивання» українського політичного простору (з його символами, знаками/значеннями), а відтак і громадянської самосвідомості українців вагоме місце посідали й інші різноманітні громадські організації. Найперше – створені за етнічною ознакою («Российская община Крыма», «Фронт національного порятунку» /Крим/ або КРОУ – «Конгресс российских обществ Украины», очільник якого заявляв: «Ми виходимо з того, що відмінності між українцями і росіянами незначні і несуттєві...» [9]) чи з акцентуванням «слов'янськості» українців і росіян (наприклад, створений влітку 2001 року «Собор славянских народов /Беларуси, России и Украины/»), одним із співголів виконкому якого став народний депутат, комуніст Б. Олійник). Крім того – політичні партії, аналіз програм, заяв лідерів і представників яких дозволяє ідентифікувати їх як проросійські. У період 1990-х років їх кількість збільшувалася з року в рік (серед них, зокрема, КПУ /1993/, Прогресивна соціалістична партія України /1996/, Партія «Русько-Український Союз /1998/, Партія «Русь Єдина» /1999/, Партія «Єдина Київська Русь» /1999/, Партія «Ліберально-демократичні реформи», Партія «За Русь єдину» /2001/ та ін.). Деякі з партій, як, наприклад, Слов'янська партія, прямо

заявляли: «В Україні надзвичайно гостро стоїть питання створення проросійської партії, яка б ставила собі за мету повернення Росії впливу, втраченого за роки радянської влади в Україні. Для цього необхідне створення федеративного державного устрою в Україні, осередками якого б були області, а також створення автономій на всіх землях, завойованих Росією. До них належать Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, Донецька, Луганська області. Необхідно останні дві об'єднати в автономну республіку Донбас, а також домагатися створення повноцінної автономії у Республіці Крим» (цит. за: [10]).

На рівні держави в Україні запрацювали люди, діяльність яких була так чи інакше зорієнтована на «прив'язку» України до Росії, про що, наприклад, по-своєму свідчила поява (липень 1994 року) Постанови Президії Верховної Ради України про створення міжпарламентської групи «Україна – Російська Федерація» (у складі якої, з-поміж іншого, були комуністи Б. Олійник, Є. Мармазов і П. Симоненко); чи підписи 50 депутатів Верховної Ради України (разом із 200 депутатами Держдуми Росії) згадуваного вище звернення до російського президента про проведення референдуму щодо об'єднання України з Росією [5], чи створення у рамках Верховної Ради депутатського об'єднання «До Європи разом з Росією» (2001), уповноваженими якого стали А. Деркач і Д. Табачник. Сьогодні, звісно, важко однозначно судити, що рухало цими (й багатьма іншими) людьми – наївна віра у «братство» українців і росіян чи бажання «прислужитися старшому брату», чи ж бізнесові інтереси (пов'язані з Росією), чи відверта українофобія, але однозначно можна твердити, що завдяки їх діям у свідомість громадян України регулярно привносилися ідеї, які сприяли підживленню міфу «слов'янського братства», які перешкождали ствердженню у свідомості українців власне української громадянської ідентичності.

Окреме місце і, відповідно, роль у російських політичних механізмах руйнування української свідомості і держави посіли «істинно русские в Украине» і колаборанти. Їх зусиллями підтримувалася «надлишкова» історична пам'ять, яка вела до фактичної консервації свідомості окремих прошарків суспільства чи його міст і регіонів (як, наприклад, Донецька, де сім районів міста – із

дев'яти – до сьогодні названі іменами советських ідолів: Будьоновський, Ворошиловський, Калінінський, Кіровський, Куйбишевський, Ленінський, Петровський, а два інші – це Пролетарський і Київський; назви більше десятка вулиць пов'язані із родиною Ульянових, деякі – названі іменами російських революціонерів чи радянських керівників – Артема, Бабушкіна, Блюхера Бонч-Бруєвича, організатора Голодомору Постишева та ін.). «Надлишкова пам'ять» проявлялася і в збереженні на території країни (на кінець 2013 року), за деякими даними, понад 1300 пам'ятників чи погрудь Леніна.

Консолідація зусиль антиукраїнських сил у такому своєрідному регіоні, як, приміром, Крим, призводила до того, що в інформаційному просторі півострова так чи інакше була присутня ідея «Крим – російська земля». Так, наприклад, спільними зусиллями Кримського республіканського комітету КПУ, «Русской общины Крыма» і «Русского общества» у жовтні 2003 року у Сімферополі, як писала газета «2000» [11], відбувся мітинг, учасники якого, виступаючи під російськими прапорами, прямо заявили про готовність передати Росії і острів Коса Тузла, і весь Крим.

Такі й подібні акції, заяви проходили й звучали на тлі заяв і тверджень українських високопосадовців, суть яких акумулювалася у твердженні «Росія – наш стратегічний партнер» (про що, приміром, наголошував у 1997 році Прем'єр-міністр України В. Пустовойтенко) і які по-своєму переорієнтовували українців, перешкоджаючи їхній свідомісній емансипації від Росії.

Показово, що така позиція «людей влади» звучала дисонансом до «голосів з народу», про що свідчить, приміром, опублікована на початку року в газеті «За Вільну Україну» інформація про те, що 22 січня 2003 року (у день «Об'єднання українських земель») на вічі у Львові на адресу Росії прозвучали слова: «...з Божої волі розпалася «імперія зла» – колишній СРСР, проте продовжила своє існування Євразійська деспотична, кровожерна і загарбницька Російська Федерація, яка продовжує працювати на ліквідацію незалежної України і ставить під сумнів прагнення до волі та свободи всього українського народу...» [12]. А восени 2003 року (24 жовтня) газетою «2000» був опублікований інший матеріал – за назвою «Я боюсь росіян», у якому пояснювалося: «Росіян я ось чому

побоююсь: наші країни пішли на небезпечне зближення... Я боюся великого, витонченого, який набив руку асимілятора... Ми уже 12 років знаходимося у «розлученні» з Росією. Настав, врешті-решт, час оформити і духовне розлучення там, де відбулося матеріальне. Навчитися себе поважати. І навчити цьому сусіда...» [11]. Тобто українська свідомість відчувала асиміляційні «здібності» росіян і намагалася дистанціюватися, щоб вчергове не стати жертвою цих «здібностей», не втрапити до реанімованої Російської імперії, яка на початку ХХІ століття намагалася постати під машкарою «ліберальної» (ідеологом якої виступав президент РАТ «ЄЕС Росії» А. Чубайс), про яку заговорили якраз 2003 року, у «Рік Росії в Україні»*. Показово, що підсумки цього «Року» були промовистими: на тлі співів–танців–круглих столів–вистав і виставок** (які можна охарактеризувати як одну зі спроб Росії *перепозначити свій культурний простір*, у якому не лише говорять російською, але й співають російські пісні, де панує «велич російського духу» і т. п.) звучала лютнева заява президентів Білорусі, Казахстану, Росії й України про створення Єдиного економічного простору (ЄЕП) і проходив вересневий саміт країн СНД у Ялті, на якому було ухвалено угоду про ЄЕП; Л. Кучма запевняв, що ні на мить не сумнівався, що укладання угоди – «в національних інтересах України» [1, с.448], а Посол РФ в Україні (В. Черномирдін) зауважував, що Росія у рамках ЄЕП не буде знижувати Україні ціни на енергоносії [1, с.448]; гуртувалися російські «соотечественники» (як засвідчила Міжнародна конференція «Об'єднання і організація співвітчизників у Білорусі, Москві, Україні і їх взаємодія з регіо-

* Про відкриття якого 27 січня 2003 року оголосили у Києві, у Палаці культури «Україна», президенти України і РФ – Л. Кучма і В. Путін. «Рік Росії в Україні» прийшов на зміну «Року України в Росії», яким був проголошений попередній – 2002 рік.

** Упродовж року, з-поміж іншого, відбулися: у Посольстві РФ у Києві – вечори пам'яті Ф. Шаляпіна (14 лютого) і С. Рахманінова (1 квітня); у приміщенні Київського оперного театру – концерт О. Малініна (6 липня); у Верховній Раді України – «круглий стіл» на тему «Реформа системи пенсійного забезпечення в Росії і Україні: структура, етапи реалізації» (23 квітня), в Одесі – за участі мера Москви К. Затуліна (1 липня); у Російському драматичному театрі в Одесі – прем'єра спектаклю «Школа дружин» у постановці московського режисера Б. Мільграма (жовтень) та ін.

нами Росії», що відбулася 27 вересня у Києві); 29 вересня Росія розпочала будівництво дамби в Керченській протоці (що повинна була з'єднати російський берег Таманського півострова з українським островом Коса Тузла, з приводу чого МЗС України надсилав ноту МЗС РФ, а українська преса відгукнулася матеріалами із красномовними назвами: «Москаль, на Україну зуби не скаль», «Сестра» Росія у нас забрати хоче острів...» /«За вільну Україну», 4 жовтня і 7 жовтня/, «Дамба веде к катастрофе» /«Аргументы и факты в Украине», листопад/, «Розігрується «тузлівська карта» /«Чорноморські новини», 8 листопада/).

І хоча Л. Кучма починав розуміти, що «Україна – не Росія» (як назвав свою книжку, презентовану росіянам якраз 2003 року), такі умовиводи, як й інші «прозріння», сумніви не заважали Л. Кучмі у той чи інший спосіб порушувати Конституцію України і «запроваджувати» подвійне громадянство (як було це, наприклад, з Й. Кобзоном, який у 2004 р. зізнався, що, окрім російського паспорта, він, завдяки особистому сприянню Л. Кучми, отримав і український [13, с. 93]), а Росії – накопичувати на території України символічний і реальний капітал, забезпечуючи собі таким способом преференції в майбутніх ситуаціях. Багато хто з українців розумів це. А газета «День» резюмувала: «Багато чого з того, чому ми були свідками в останні роки, вносить свою лепту в поступову втрату Україною суверенітету та її інтеграцію з Росією» [14].

На зламі ХХ – ХХІ століття, випрацьовуючи схему втягування України у свою безпосередню зону впливу, намагаючись посилити свій контроль над умами громадян України, Росія до боротьби проти України підключила найширші засоби масової інформації (як, приміром, «Русское радио», ретрансляція якого на території України наприкінці 2000 року здійснювалася без відповідної ліцензії [15]), окремо зауважу – російське телебачення, про результати «закріплення» українського глядача у російському телевізійному просторі «говорили», приміром, заголовки газет на зразок цього: «Новий рік біля телевізора: битву за українського глядача виграли росіяни» [16].

Інформаційна атака на Україну доповнювалася діяльністю низки проросійських ЗМІ, які працювали на українських теренах.

Аналізуючи їхню інформаційну політику, «Чорноморські новини» (у лютому 2004 року) зауважували: «Кримські ЗМІ стоять переважно на проросійських позиціях. Причому ведуть себе агресивно щодо України, цькують все українське, заперечують державність України, виступають за приєднання Криму до Росії, надають шпальти для антиукраїнських виступів російських політиків» [17].

Антиукраїнська діяльність журналістів Російською державою була оцінена досить високо, про що говорить, приміром, факт підписання у квітні 2014 р. В. Путіним указу про винагородження «за об'єктивність при висвітленні подій у Криму» близько 300 «маїстрів журналістського слова»*.

До руйнування української самосвідомості доклався і російський кінематограф, внісши свою «антиукраїнську лепту» своєрідними фільмами і серіалами. Серед його російських кінемато-

* Серед нагороджених «за Україну» – гендиректор каналу НТВ В. Кулістіков (орден «За заслуги перед Отечеством» II ступеня); керівники «Роскомнадзора» О. Жаров і ФГУП «Российская телевизионная и радиовещательная сеть» А. Романченко, перший заступник гендиректора ВГТРК А. Златопольський, головний редактор «Россия сегодня» М. Сімоньян, головний редактор «Комсомольской правды» В. Сунгоркін (усі нагороджені орденом «За заслуги перед Отечеством» IV ступеня); телевізійний ведучий В. Соловійов нагороджений орденом Олександра Невського; «Орден Почета» отримав генеральний директор холдингу Life News Арам Габрелянов, а також перший заступник гендиректора ИТАР-ТАСС М. Гусман і головний редактор служби інформації НТВ Т. Міткова; орден Дружби – ведучі телеканалу «Россия» А. Кондрашов і Е. Мацкявічус. Медалями I ступеня ордена «За заслуги перед Отечеством» нагороджено понад сотню осіб, серед яких І. Зейналова («Первый канал»), А. Мамонтов і Б. Корчевніков («Россия»), А. Кондулуков і Р. Соболев (НТВ), А. Самохвалов (РЕН ТВ), гендиректор телеканалу Life News Ашот Габрелянов і перший заступник гендиректора РЕН ТВ М. Фролов. Медаллю ордена «За заслуги перед Отечеством» II ступеня було нагороджено понад 200 осіб (продюсери, інженери, монтажери, водії). Кілька журналістів отримали медаль «За отвагу», серед них К. Брайнін з «Первого канала» і Є. Рожков з каналу «Россия». Відповідно до закону «О дополнительном ежемесячном материальном обеспечении граждан РФ за выдающиеся достижения и особые заслуги перед РФ» кавалерам ордена «За заслуги перед Отечеством» надається щомісячна доплата до пенсії (від 330 до 415% до базової пенсії), а будь-яка інша держнагорода дозволяє отримати статус ветерана праці і певні пільги. Наявність нагород враховується при амністії, як це було з колишнім міністром оборони А. Сердюковим (див. про це: Дмитрий Камышев, Ксения Болецкая, Владимир Путин награждает более 300 работников СМИ за «объективное освещение событий в Крыму». – <http://www.vedomosti.ru/politics/news/26101421/za-vzyatie-kryma#ixzz385Gztcq>

графічних пропозицій такі фільми (чи телесеріали), як: «Брат» (1997) і «Брат-2» (2000), «Автономка» (2006), «1612: хроника смутного времени» (2007), «Адмирал» (2008), «Тарас Бульба» (2009), «Мы из будущего-2» (2010)* «Белая гвардия» (2011), «Матч» (2012), «Поддубный» (2014) та ін. Показово, що у цьому кіно не тільки неправдиво висвітлювалися сторінки історії України, а українці подавалися як агресивні чи просто недорозвинуті істоти, але до створення цього антиукраїнського продукту (виконання ролей із «негативним звучанням») залучалися неперекірливі українські актори (як, наприклад, нащадки Богдана Ступки – Остап Ступка і його син Дмитро), люди з ідентичністю «малороса імперського».

Тотальний наступ на Українську державу і її громадян з боку РФ почався приблизно із середини 2000-х років, коли Росія не тільки активно включилася у виборчий процес українського Президента (про що дозволяє твердити зізнання російського політтехнолога і радника голови адміністрації президента РФ Г. Павловського про його активну участь у передвиборчій кампанії В. Януковича у 2004 році [13, с.123]), але й почала проводити заходи іншого рівня, розпочинаючи експлуатувати ідею «возвращения соотечественников», під якими розумілися найперше етнічні росіяни, які мешкали у державах на теренах колишнього СРСР (з 2006 року було запущено відповідну путінську програму, див.: [18], яка у 2012 році була уточнена, див.: [19]). Із 2011–2012 роках ідейно-пропагандистський спектр доповнився агресивною ідеєю «русского мира», до якого російськими ідеологами було зараховано усе російськомовне населення, не залежно від його етнічної належності і бажань. Нині, прагнучи зміцнення російського впливу за кордоном, спеціалісти, на зразок К. Затуліна (директора Інституту країн СНД), готуються надати В. Путіну доктрину – проект «Комплексної стратегії розширення гуманітарного впливу Росії у світі» [20]. Враховуючи той факт, що російська пропаганда, що діє без будь-яких стримуючих гальм і поширюється із країни в країну по всій планеті (про що свідчать, приміром, поява наприкінці весни – влітку 2014 року антиукраїнських публікацій у таких медіях, як, наприклад, *Respekt* (Чехія), *The Brookings Institution* (США), *The*

* Фільм, який був заборонений на території України, активно поширювався членами руху «Русское единство» у 2010 році на території АР Крим.

Nation (США), *Dagsavisen* (Норвегія), *OpEdNews.com* (США). Див.: [21; 22; 23; 24]), а також захоплення В. Путіним «талантом Геббельса» (про що він однозначно засвідчив 9 липня поточного року на зустрічі із представниками міжнародних громадських і релігійних організацій [25]), «Комплексна стратегія...», вочевидь, передбачатиме розширення маніпулятивних стратегій громадською думкою у планетарному масштабі, дискредитації України, викривлення як її історії, так і сучасних намірів українців, гібридизацію їхньої свідомості, а отже, – і нівелювання української громадянської ідентичності.

2014 рік засвідчив появу новел і в російському законодавстві. Зокрема, федеральним законом від 20 квітня 2014 року №71-ФЗ «Про внесення змін до Федерального закону «Про громадянство Російської Федерації» і окремі законодавчі акти Російської Федерації» закріплено положення про те, що іноземному громадянину чи особі без громадянства, яку визнано «носієм російської мови», видаватиметься спеціальна віза (на термін до одного року) на в'їзд до Росії з метою отримання громадянства РФ. Характерно, що претенденти будуть визнаватися «носіями мови», якщо їхні пращури проживають/проживали на території, яка входила до складу ССРСР чи Російської імперії.

Таким чином, по-перше, закон спростив процедуру набуття російського громадянства; по-друге, його прикметна особливість: претендент на громадянство не повинен бути етнічним росіянином, лише має володіти російською мовою (перевірка ступеня оволодіння – не передбачена) і «його пращури» – проживали у якийсь із періодів свого життя на території, «позначеній» РФ «своєю», тобто яка включає імперський, советський і власне російський період «володіння територією». Тобто боротьба за людський ресурс передбачає, що підставою для громадянства може бути не тільки етнічність чи фактор проживання, але й володіння мовою, що дозволяє по-своєму глобалізувати «русский мир».

Ідейні пріоритети Росії і її стратегічні цілі щодо «повернення України» супроводжувалися потраплянням на ключові посади в державних механізмах України громадян Росії (про що прямо заговорили українські політики лише нещодавно, після березня 2014 року, а ГПУ – порушила справи проти низки екс-посадовців).

Зміна тактики, спрямованої на пришвидшення процесу «перетравлювання України», зумовила подальшу зміну/розширення інструментів впливу на свідомість громадян України. Серед цих інструментів – Російська православна церква як специфічний провайдер російських інтересів на території України, яка з моменту українського унезалежнення активно включилася у процеси підтримки проросійських сил в Україні й їхньої діяльності на шкоду українству. Про це свідчила не тільки низка акцій і заяв її ієрархів (як, наприклад, заява Московського патріарха Алексія II, який, відвідуючи 1997 року Одесу, визначив одеську єпархію як «61-ша єпархія Московського Патріархату» [1, с.220], чи у наступний рік – про необхідність повернення Української православної церкви до лона РПЦ [26], або ж винагородження у жовтні 2003 року першого секретаря ЦК КПУ, керівника депутатської фракції комуністів у Верховній Раді України П. Симоненка вищою нагородою РПЦ – орденом Сергія Радонезького), не тільки акцентування православної ідентичності українців (підміняючи нею фактично громадянську), але й, врешті-решт, озвучення суті ставлення представників РПЦ до «української пастви», яке акумулювалося (на початку березня 2014 року – часу початку російської окупації Криму) у таких твердженнях: «...Російський народ – розділена нація на своїй історичній території, яка має право на возз'єднання в єдиному державному тілі... Будемо сподіватися, що місія російських воїнів із захисту свободи й самобутності цих людей і самого їхнього життя не зіткнеться із запеклим опором, який призведе до великомасштабних зіткнень» [27]. Привнесення в уми віруючих тези про «право на окупацію» («право на возз'єднання»), характеристика «місії загарбання» як місії із «захисту свободи й самобутності» дозволяє розглядати УПЦ не як самодостатній інститут громадянського суспільства, покликаний опікуватися душпастирською діяльністю, а як інструмент у руках російських можновладців для насильницького обернення українців у «русских».

Говорячи про напрями розширення ідейного спектра пугінської пропаганди, варто наголосити, що кінець 2013 – 2014 рік вніс до нього новації: після втечі Януковича до Росії російська пропаганда дійшла межі, почавши говорити про «фашистів в Україні», «київську хунту», від якої треба «визволяти» Україну. За «межею»

ідейне насилля поступилося місцем військовому: Росія окупувала й анексувала Крим, скориставшись інструментом «референдум».

Анексія території Криму означала «перепозначення» кордонів Росії, «насильницьке російське громадянство» для кримськотатарського народу, українців і росіян, які «автоматично» ставали громадянами Росії. Але показовий момент: колишні українські військові, які після окупації Росією Криму перейшли на її бік, після проходження переатестації отримали в особові справи запис «схильний до зради Батьківщини» [28]. Таким чином, імперія, виявляючи неперебірливість, «ковтає» людський ресурс будь-якої якості, але при цьому демонструє старі звички – сортувати людей, створюючи певну суспільну ієрархію – справжніх росіян і «недоросіян» (у т. ч. колишніх зрадників України).

Розпочавши і підтримуючи гібридну війну на території Луганської і Донецької областей (що цілком вкладається у «доктрину стримування демократії»), як охарактеризував зовнішню політику низки держав, серед яких присутня і Росія, виконавчий директор Міжнародного форуму демократичних досліджень Національного фонду за демократію Крістофер Вокер у статті в газеті *Washington Post* [29]) за допомогою таких терористичних організацій, як «Донецька народна республіка» і «Луганська народна республіка» (діяльність яких спрямована на відрив Донбасу від України і, відповідно, запровадження нового громадянства), Росія фактично виступила уособленням держави-терориста, яка нав'язує своє громадянство, викрадаючи людей і обертаючи їх на «громадян Росії» навіть всупереч їхній волі (як це було, наприклад, з українським режисером Сенцовим).

Ідеологічний російський тероризм виявляється сьогодні у спробах реанімації міфічної ідеї Новоросії, що постала у царські часи і по-своєму пережила відживлення на початку 1990-х років у вигляді намагань створити псевдоетнос новоросів-одеситів (див. про це детальніше: [30, с.72–74]).

Ще один сепаратистський проект на території України – русинський, коріння якого сягають кінця 1980-х років. Постав він, за деякими даними, «під керівництвом» ЦК КПРС для боротьби із українським національно-визвольним рухом і, відповідно, нівелювання української національної/етнічної ідентичності. Відповідно,

в Ужгороді запрацювало «Общество пудкарпатских русинув», джерела живлення якого розташувалися у Словаччині, де почали діяти «Общество им. А. В. Духновича» (м. Пряшів) та Русинська оброда (м. Меджилаборці), та у США, звідки відповідні імпульси подав Американсько-Карпаторуський дослідний центр на чолі з Робертом Магочі. (Начала діяльності цих утворень добре описані вітчизняними дослідниками, див., наприклад: [30, с.65 – 72]).

Загалом зацікавленість політичним русинством (з тих чи інших причин) виказали не тільки реваншисти Угорщини й Чехословаччини, але й організації англomовних нащадків трудової еміграції ХІХ – початку ХХ століття із Закарпаття, Пряшівщини та польської Лемківщини, розташовані у США. Їхніми членами рухало бажання «віднайти прабатьківщину». «Різноманітність» прихильників «привнесеної ідентичності» далася взнаки, унеможлививши єдність та спільність орієнтирів (на Росію, Угорщину, Чехословаччину чи на місцевий – «тутешняцький» – інтерес) русинів, якими, згідно з переписом населення в Україні у 2001 році, себе ідентифікувало менше 1% мешканців Закарпаття.

Прагнення «русинської єдності»* і зміцнення русинської ідентичності в Україні, яке не було реалізоване у 1990-х роках, набуло своєрідного поштовху у 2005 році: поштовх по-своєму надала «людина влади» – тогочасний голова облдержадміністрації Віктор Балага, який вирішив «навести порядок» і об'єднати русинів (крім тих, хто увійшов до «Сойму», очолюваного у 2005 році настоятелем Ужгородського кафедрального собору УПЦ /МП/ Д. Сидором). Тож у жовтні 2005 року у Мукачеві відбулася установча конференція «Народної ради русинів Закарпаття»**. Таким чином, русинський сепаратистський проект, підтриманий місцевою владою, здобув «друге дихання».

* Виявом прагнення «русинської єдності» були «світові конгреси русинів», що активно проводилися у 1990-х роках: у 1991 – у словацькому Меджилаборці, у 1993 – у польській Криниці, у 1995 – у югославському Руському Керестурі, у 1997 – в угорському Будапешті, у 1999 – в Україні, в Ужгороді. У лютому 2000 року русинські організації намагалися об'єднатися у ході «Сойму підкарпатських русинів», що обернулося черговою невдачею.

** Головою «Народної ради русинів Закарпаття» став Є. Жупан, обраний депутатом Закарпатської обласної ради за списком політичної партії «Наша Україна».

Своєрідним інструментом посилення політичного русинства стало налагодження комунікації із керівництвом сепаратистськи налаштованих угорських об'єднань і, зокрема, «КМКС» Партії угорців України та Демократичної партії угорців України, представники яких за лояльності і навіть сприяння влади увійшли до Закарпатської обласної ради, утворивши разом із представниками «Нашої України» та ПАРТІЇ РЕГІОНІВ коаліцію [31, с.37]. Таке розгортання подій однозначно засвідчило:

- єднання двох (мадяронської і тутешняцької) течій у межах політичного русинства (москвофіл Д. Сидор продовжив діяльність, зорієнтовану на Москву);

- посилення сепаратистського табору угорськими партіями;

- оперття сепаратистів на владну коаліцію у Закарпатській облраді. Наслідки ж співдії виявилися не тільки у появі нових русинський медій і навіть фінансування із обласного бюджету газети «Підкарпатський русин», але й русинського гімну, прапора та ін. Тобто русинська ідентичність набула не лише формальних нових символів, але – нових можливостей, аж до входження у владу і, відповідно, можливості впливу на прийняття політичних рішень.

Вищеописана ситуація розкриває, по-перше, розбудову механізму контролю над локальним простором, по-друге, зумовленість процесу «людиною влади» (В. Балогою, який, врешті-решт, пригадаймо, очолив Адміністрацію Президента В. Ющенка), по-третє, що своєрідною вихідною точкою, пусковим механізмом процесів стала псевдоетнічна ідентичність, возведена у ранг «справжньої», «повноцінної», що дозволяє нівелювати інтереси, цілі, «позначених» нею, і, відповідно, коригувати їхню громадянську ідентичність, підтвердженням чого стало не лише рішення Закарпатської облради (від 7 березня 2007 року) про визнання на території області національності «русин», але й вивішування на будівлях органів місцевого самоврядування угорських національно-державних прапорів. Зрештою, по-четверте, ситуація віддзеркалює роль еліти (передовсім адміністративно-управлінської і політичної) в коригуванні громадянської ідентичності населення України.

Варто додати, що наприкінці 2008 року на Закарпатті стараннями москвофіла Д. Сидора постала самопроголошена Республіка Підкарпатська Русь, яка нині (а точніше – її «прем'єр-міністр»

Петро Гацко, що втік до Москви), розпалюючи сепаратистські настрої, апелює до результатів референдуму, що відбувся понад 20 років тому і на якому, за деякими даними, 78,6 % жителів Закарпаття висловилися за надання регіону автономії [32]. Дивлячись на окупований Крим та визнання українською владою кримських татар його корінним народом, русини в Закарпатті зажадали для себе аналогічного статусу [32]. І цей проект нині активно підтримує Росія.

Показово, що якщо відкрито насильницьке громадянство щодо українців культивувала (у попередні роки) лише Росія, то інші країни-сусідки (Угорщина, Румунія, Польща) вдавалися, найперше, до ненасильницьких форм «переформатування» громадянської ідентичності українців. Але звернемо увагу на інше: нині Угорщина, Румунія, Польща є частинами Європейського Союзу, Шенгенської зони і т. п., що мало б означати сповідування ними слова й букви європейського законодавства, прихильності до європейських цінностей, серед яких демократія, свобода вибору та ін. Утім, сьогодні маємо дещо іншу картину.

Так, Угорщина впродовж тривалого часу переймалася питанням створення у країнах, де мешкали угорські меншини, національних автономій. Прем'єр-міністр, а крім того – лідер партії «Фідес» В. Орбан останнім часом неодноразово акцентував цю необхідність й щодо України, де, за його твердженнями, мешкає близько 200 тис. етнічних угорців.

Інший засіб впливу на громадянина України з угорським етнічним корінням – надання угорського громадянства, тобто в порушення українського законодавства – подвійного для «українських угорців».

Такі вимоги, які по-своєму «вихоплювали» етнічних угорців із простору громадянської ідентичності України, часто розглядалися у контексті ідеї Великої Угорщини, яка народилася після розпаду Австро-Угорщини і підписання Тріанонського мирного договору 1920 року (відповідно до якого Угорщина втратила дві третини своєї території, а понад 3 млн угорців опинилися за межами історичної батьківщини) і кордони якої асоціювалися із кордонами, що склалися ще 1867 року як наслідок реформування імперського тіла у власне Австро-Угорщину і постання угорської Транслейтанії, до

якої увійшли раніше завойовані Австрією землі – Воеводина, Словаччина, Хорватія, Закарпатська Україна, Трансильванія та ін. У наступні роки (зокрема, під час Другої світової війни, у час, коли Угорщина виступала на міжнародній арені як союзник Німеччини) угорці намагалися повернути свої «втрачені землі» (зокрема, у Словаччині).

Претендуючи тим чи іншим чином на «свої» землі у складі України і по-своєму надихаючись російською експансією в Крим, вони «проговорюють» свої власні відповідні «перспективи» в аналогічному напрямі, озвучувані, наприклад, представниками партії «Йоббік» («За майбутнє Угорщини»). Останні твердять, що Україна – «штучна держава», що Крим – російський, а Закарпаття – угорське, як проголосив у квітні 2014 року представник «Йоббік» на сесії ПАРЄ [32].

Угорщина має в Україні свої механізми «підтримки зі середини» – Товариство угорської культури Закарпаття, дві політичні партії («КМКС» Партія угорців України, зареєстрована Мін'юстом України у лютому 2005 року, і Демократична партія угорців України, зареєстрована у березні 2005 року) та інші структури.

Фонд національної співпраці (що функціонує при Міністерстві національних ресурсів Угорщини), а крім того – фонд ім. Габора Бетлена та інші забезпечують фінансування низки проектів та програм, що передбачають, передовсім, підтримку соціально незахищених прошарків угорського населення в Закарпатті, а також громадських організацій українських угорців. Кошти виділяються на відзначення історичних дат і подій, проведення різноманітних фестивалів, а також – на наукові розвідки, функціонування Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. Експерти, оцінюючи ситуацію, вказують, що фактично відбувається підкуп виборця – українського угорця з подвійним громадянством, поява якого стала можливою після внесення у травні 2010 року змін до закону про громадянство (набрав чинності з 1 січня 2011 року), згідно з яким угорці поза межами Угорщини здобули можливість за спрощеною процедурою отримувати угорське громадянство, відповідаючи двом вимогам – мати базові знання угорської мови і підтвердити «угорськість» когось із пращурів. До таких кроків, наголошу окремо, країну, з-поміж іншого, спонукала деградація людського ресурсу: у

2010 році кількість громадян Угорщини становила менше 10 мільйонів, що стало «сумним рекордом» [33].

Що ж до «подвійного громадянина» в угорському сегменті України, то цей сегмент, якщо й розмислює про свою громадянську ідентичність, то угорська йому видається досить привабливою, оскільки з нею він набуває не тільки можливостей безпроблемного подолання «шенгенського кордону» чи отримати захист (що гарантовано статтею нової Конституції Угорщини, яка була прийнята 2012 року і яка гласить: «Угорщина, керуючись ідеєю єдності угорської нації, несе відповідальність за долю угорців, які живуть за її межами. У кожного угорського громадянина є право на захист Угорської держави під час його перебування за кордоном» [34]), але й можливість відчути себе в Україні справжнім європейцем, який навіть може бути обраним до європейських структур, як це стало можливим цього року для українки (як стверджували ЗМІ) за громадянством і походженням, мешканки міста Берегове, викладачки згаданого Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці П. Андреї Бочкор, яка перемогла на виборах від правлячої коаліції Угорщини – Християнсько-демократичної партії і альянсу «Фідес» (була дев'ятою у списку альянсу «Фідес»). Вочевидь, А. Бочкор має подвійне громадянство. У Європарламенті вона збирається «сприяти подальшій інтеграції України до Європейського Союзу... відображати інтереси угорської громади Закарпаття» [35]. Особа не зрікається українського громадянства і цим створює для держави новітню проблему: класифікувати її вчинки як зраду і застосовувати ті чи інші репресії, чи ж розглядати «випадок Бочкор» як форму новітніх позитивних можливостей: бути присутньою у європейських політичних механізмах і таким (легітимним з точки зору Європи) способом – через своїх окремих громадян-європарламентарів? Та це питання не має простої відповіді. Відповідь залежатиме від багатьох чинників, які впливатимуть у подальшому на «мозаїку життя» й України, й Угорщини, і Європейського Союзу загалом.

Давньою проблемою для України залишається те, що частина угорців Закарпаття «самозамкнулася» (термін Р. Офіцинського), вдаючись до самоізоляції. Орієнтуючись на Угорщину, вони не вивчають і, відповідно, не знають української мови, не беруть

участі в українському житті, дотримуються неукраїнських звичаїв і традицій і фактично живуть заради іншої держави, формально залишаючись громадянами України.

Варто звернути увагу й на ще один промовистий момент: за результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року в Україні, у Закарпатській області, була зафіксована присутність 286 громадян, які не вказали (під час перепису) своєї національності (етнічного походження), що дозволяє, з одного боку, говорити про їхню етнічну маргінальність [36], а з іншого – твердити, що громадяни, які (під дією тих чи інших чинників) не усвідомлюють своєї національної (етнічної) ідентичності, є досить своєрідним людським ресурсом, на який за певних обставин і, зокрема, після відповідної інформаційно-пропагандистської обробки, можуть претендувати країни-сусідки, переформатовуючи їхню громадянську ідентичність.

Інший проект – Велика Румунія, що був реалізований за часів Королівства Румунія (1881 – 1947), який нині також зорієнтований на територіальний приріст і поповнення людського ресурсу країни. Нагадаю, що ще 1918 року до Румунії відійшли такі українські регіони, як Бессарабія та Буковина. Під тиском СРСР у 1940 році від Бессарабії і Північної Буковини Румунії довелося відмовитися, але наступного року – вдалося повернути і створити дві провінції: Бессарабію, до якої увійшли правобережна частина Молдавської РСР, частини Одеської та Чернівецької областей УРСР, та Трансністрію у складі лівобережної частини Молдавії (Придністров'я) й частини Одеської, Миколаївської та Вінницької областей України. Міфологізація свідомості зумовила ствердження румунів у переконанні про те, що територія від Пруту до Південного Бугу (або й далі – до Дніпра) повинна мати румунську належність.

Нині у полі зору «агресивного румунізму» – українська частина Буковини й Бессарабія (частина Одещини), на румунізацію яких й спрямована дія політичного механізму. Найперше, його дія передбачає розширення в Україні кола осіб із подвійним громадянством, чому сприяє прийнятий у Румунії ще 1994 року закон «Про громадянство», який дозволяє отримати паспорт країни всім етнічним румунам. Згодом набув чинності закон «Про репатріацію», яким передбачається можливість придбання румунського

паспорта жителями усіх територій, що будь-коли входили до складу Румунії [34].

А між тим, за останні роки у пресі багато писалося про можливість придбання румунського громадянства на комерційних засадах, чим і скористалися десятки тисяч (!) і етнічних українців, і українських румунів: за деякими даними, на липень 2011 року в Україні мешкало 50 тис. румунських громадян [37]. Президент Румунії Траян Бесеску згодом повідомляв, що румунські паспорти вже отримали понад 100 тисяч жителів України [34].

Що стосується Української держави, то, перебуваючи у руслі «добросусідських відносин» з Румунією, вона створює школи з румунською мовою навчання (у Чернівецькій області, за деякими даними, приміром, у 2011 році нараховувалося 76 шкіл із румунською мовою викладання і ще 13 – із румунською й українською [37]). Такі школи не тільки готують ресурс для румунських вищих навчальних закладів, але й потенційних громадян Румунії, оскільки в них фактично запроваджена система виховання, метою якої є формування і зміцнення румунського (а не українського) патріотизму з наймолодшого віку. А наслідком є те, що етнічні румуни, не маючи української громадянської ідентичності, є формальними українськими громадянами. Характерний момент: і територію України, яку замешкують, намагаються «позначити» як румунську. Про це свідчив, наприклад, той факт, що напередодні візиту Президента Януковича на Буковину (листопад 2011 року) у Чернівцях з'явилися листівки із написом румунською мовою «Тут Румунія» і «Бессарабія – це Румунія» [38]. Попри те, що на листівках бракувало вихідних даних друкарні, замовника та ін., однак була присутня адреса Інтернет-сайту поширеного в Румунії руху «Акція-2012»*. У зв'язку з цим у медіях почали з'являтися твердження, що листівки могли бути своєрідним сигналом

* Рух Громадська платформа «Акція-2012» створено за підтримки уряду Румунії, у рамках якого об'єднано 33 неурядові організації Румунії, Молдови, Італії, Швеції, США та Канади для здійснення діяльності з відновлення «Великої Румунії» у кордонах 1918–1940 рр., у тому числі за рахунок території України (Одеської, Закарпатської та Чернівецької областей). (http://vidido.ua/index.php/pogliad/article/u_chemivcjah_zjavilisja_rumunomovni_listivki_iz_napisom_tut_rumunija/).

українській владі про продовження територіальних суперечок між двома країнами (як це було з шельфом навколо острова Зміїний*). При цьому, що цікаво, появу листівок дехто розглядав, радше, не як політику румунського уряду, а як «дії певних осіб в Україні», які намагалися зіграти на напружених стосунках між двома країнами, наприклад, – «представники... нацменшини у нашому парламенті» [38].

Не відмовляються від ідеї повернення «своїх» земель («східних кресів») і поляки: у низці польських медій активно поширюється і настійно пропагується ідея розпалювання, підживлення і підтримки сепаратистських настроїв у місцях компактного проживання в Україні етнічних поляків. Розрахунок однозначний: передбачається, що у перспективі останні виявляться досить підходящим «інструментом» для відновлення Польщі у кордонах до 1939 року. Тож українсько-польські стосунки неоднозначні: за всієї підтримки поляками України (в європейських структурах, у протистоянні з Росією) у розпал подій на Євромайдані у грудні 2013, приміром, на телеканалі «МахTV» у програмі «Чи можливе відновлення польських кордонів на Сході?» Маріуш Колонко** запропонував скористатися ситуацією в Україні для реалізації проекту мирного приєднання українських територій до Польщі за допомогою таких засобів:

– створення відповідного політичного клімату: незадоволення населення діяльністю центральних та місцевих органів влади, проведення протестних акцій, підтримка ідеї етнічного самовизначення національних меншин тощо;

– створення економічної зацікавленості шляхом демонстрації у мас-медіа економічних переваг Польщі (зокрема, вищого рівня життя та ін.);

* Стосунки між Україною і Румунією загострилися у період 2004–2009 років, коли Міжнародний суд ООН розглядав позов про належність острова Зміїний у Чорному морі. Румунській стороні вдалося виграти процес, здобувши частину континентального шельфу, багатого на корисні копалини. У 2010 році Румунія натякнула, що може претендувати на острів Майкан, господар якого фактично контролює судноплавство на Дунаї.

** Маріуш Колонко – один із провідних польських журналістів, лауреат численних міжнародних та польських нагород у галузі журналістики.

– спрощення процедури отримання «Карти поляка»*, яка забезпечує пільговий режим перебування та праці на території Польщі осіб, які ідентифікують себе поляками (передовсім – публічно, навіть за умови відсутності прямої кровної спорідненості, реєструють себе в офіційних документах та під час проведення перепису населення як особи польського походження), і передбачає спрощену процедуру оформлення віз з правом постійного проживання в Польщі тих громадян України, які живуть і зареєстровані в областях, що були частиною Польщі до 1939 року;

– ініціювання проведення плебісциту: всенародного голосування з приводу визначення належності конкретних територій або подальшої політичної долі держави, де свою роль і повинні відіграти пропольськи налаштовані громадяни, які підтримуватимуть ідею об'єднання з Польщею [39]. За деякими даними, «пропозиція» знайшла «широкий позитивний резонанс» у польському суспільстві: станом на 16 січня 2014 року у мережі YouTube її переглянуло понад 375 тис. користувачів [39].

Таким чином, представники польського інтелектуального середовища інтенсивно працюють над розробкою стратегії і тактики руйнування України як держави і «повернення кресів». Відбувається пошук інструментарію, який виявиться привабливим для тих, хто хоче «відчути себе поляком» й у перспективі – здобути громадянство Польщі.

Зрештою, варто звернути увагу й на ще один важливий момент, пов'язаний зі згаданою військовою окупацією Росією Криму, військовою інтервенцією у східні області України, який свідчить не тільки про злам «ялтинської, 1945 року, картини світу» чи «гельсінської, середини 1970-х років» про те, що традиційні договори (про «вічну дружбу, братерство і співробітництво») і меморандуми (про «забезпечення–поважання–підтримку») – справа минулих днів, а про те, що «українська криза» – зсув у планетарному масштабі, наслідком якого будуть, з-поміж іншого, і нові трактування і мірила громадянства. У тому числі й українського.

Вищевикладене дозволяє твердити:

– українська громадянська ідентичність – складний політичний феномен, що базується на знанні (про минуле і сучасність),

* «Карта поляка» розрахована на мешканців Білорусі, Литви, Росії, України.

свідомісно-ціннісних пріоритетах і настановах, емоційних орієнтирах і реакціях, що зумовлює її певну пластичність під впливом синергетичної (кооперативної) дії зовнішніх і внутрішніх чинників, що призводить як до руйнування української громадянської ідентичності, так і постійного її відтворення (про що свідчить не тільки факт існування України як держави, але й наявність «українських громадян»);

– громадянська ідентичність українців упродовж усіх років незалежності перебувала і перебуває під постійним і потужним впливом сусідніх держав, з якими межує Україна, і, зокрема, Росії, Угорщини, Румунії, Польщі, що зумовлюється, з-поміж іншого, боротьбою за ресурси (територіальні, людські та ін.), яка розгортається у сучасному світі;

– аналіз політичних механізмів впливу на представників етнічних меншин в Україні дозволяє говорити про окреслення кількох тенденцій:

а) ці, використовувані впродовж більше ніж двадцять років, політичні механізми не були сталими: відбувалося/відбувається їхнє постійне ускладнення,

б) найбільш агресивними за характером є механізми, використовувані Росією: їхніми складовими є як ідейно-політичні інструменти (про що свідчить аналіз заяв російських високопосадовців, російська медіа-пропаганда, кінематограф та ін.), так і суто силові (від насильницького «присвоєння» російського громадянства військовим на початку 1990-х років до окупації українських територій і «обернення на росіян» мешканців Криму навесні 2014 року),

в) попри те, що за всі роки української незалежності Польща, Угорщина, Румунія відкрито не демонстрували претензій на людський ресурс України, однак з початком ХХІ століття дії, спрямовані на зміну національної (етнічної) ідентичності українських громадян активізувалися і, зокрема, за допомогою механізму подвійного громадянства. Ідейна складова (повернення Польщі «східних кресів», відновлення «Великої Угорщини» чи «Великої Румунії») актуалізувалася серед представників політичних і громадських кіл вищезгаданих держав з початком російської окупації українських земель: вона стала підґрунтям для розробки сценаріїв порушення терито-

ріальної цілісності і суверенності України, насильницької зміни громадянської ідентичності українців,

г) ускладнення закордонних політичних механізмів впливу на політичну свідомість громадян України відбувається за рахунок, по-перше, акцентування «позитивної пропозиції» – польське громадянство подається як вигідніше українського, оскільки дає ширші економічні можливості, угорське забезпечує входження у політичні структури Європи, обидва – забезпечують свободу пересування (через «відсутність кордонів» у зоні Шенгену) та ін. По-друге – шляхом своєрідного «перевизначення» понять і категорій, як це має місце із «руським миром», творення якого відбувається не на основі етнічності чи «позитивної пропозиції», але шляхом демонстрації готовності РФ «ковтати» усіх, хто володіє російською. Тобто у Росії не тільки своя логіка «минулої історії», але й свої підходи до зміни сутності (змісту) понять для позначення і виміру сучасності, як і своя логіка конструювання майбутнього. По-третє, перспективою «претензій на громадян» (які так чи інакше виказують країни-сусідки України) є претензії на територію нашої держави, підставою яких, у свою чергу, виступає історичний чинник – входження тих чи інших українських регіонів до Російської імперії, «Великої Румунії», «Великої Угорщини» чи сприйняття їх «польськими кресами»,

д) досить вагоме місце у політичних механізмах впливу на громадянську ідентичність українців (поряд із державною) посідає громадська складова: громадські організації, політичні партії (про-російські і проугорські, найперше), церква (зокрема, УПЦ /МП/) активно залучаються до процесу реалізації державних програм (приміром, «повернення співвітчизників»), доктрин (захисту «руського мира»), про що дозволяють твердити конкретні дії і висловлювання їхніх представників,

е) «розмиванню» української громадянської ідентичності сприяє політика своєрідної «консервації локального простору» (приміром, збереження советських назв вулиць, районів у Донецьку), політика «надлишкової пам'яті» (наприклад, збереження на території України понад 1300 пам'ятників і погрудь Леніну на кінець 2013 року), політика толерантного ставлення до підміни української ідентичності сурогатними – слов'янською, православ-

ною, русинською, «русского мира» та ін., яка в одних випадках активно підтримувалася можновладцями на місцях, а в інших – толерувалася ними,

є) колабораціоністська діяльність низки українських політиків;

– сприйняттю зовнішньополітичних імпульсів по-своєму сприяє й Українська держава, уможливаючи навчання й виховання представників національних меншин (не тільки угорської й румунської, але й російської – в Криму, на Донбасі) поза українським культурно-освітнім середовищем, що призводить не тільки до незнання української історії, традицій, звичаїв, але й мови і, відповідно, до мінімізації каналів комунікації між громадянами і державою. Держава фактично створює умови, які сприяють формуванню людей з «умовною» українською громадянською ідентичністю;

– наслідками «умовної», «ситуативної» громадянської ідентичності стають такі явища, як подвійне громадянство, еміграція на «батьківщину», «замкнення» у локальному (регіональному) просторі на території України (приміром, українських угорців);

– подвійне громадянство, як у «випадку Бочкор», – новітній феномен, який свідчить, що порушення українського законодавства є прийнятним для європейських політичних механізмів, забезпечує «українську присутність» у цих, останніх, і є для України, вочевидь, тим викликом із Заходу, вплив якого у наступний період розвитку державності буде посилюватися, що вимагатиме перегляду засад ідентичності українських громадян;

– люди без національної/етнічної ідентичності, наявність яких в Україні (зокрема, у Закарпатті) продемонстрував ще перепис населення 2001 року, є іншим новітнім феноменом, який несе у собі певні загрози, оскільки такі особи можуть бути легкою здобиччю для ідеологічно-пропагандистської обробки (зокрема, обробки їхньої свідомості) сусідніми державами заради «вилучення» цього людського ресурсу на свою користь.

Гідно і впевнено протистояти зовнішнім впливам Українська держава зможе лише за умови розробки і втілення стратегії захисту громадянства, у тому числі – його української громадянської ідентичності. Утім, така «стратегія ідентичності» має враховувати не лише нинішній стан людського ресурсу на території України чи сього-

часну політику держав-сусідок, але й ті регіональні і планетарні зсуви, що відбуваються нині під тиском російської військової інтервенції на територію України: поняття «російсько-українська війна» (у разі лише словесного «занепокоєння» Європи й США, їхньої віри, що «Путін не варвар») за кілька місяців уже здолає, власне, «російсько-українські межі», за якими – нові реалії (у всіх сенсах).

1. Україна і Росія: хроніка взаємин. 1991 – 2003 рр. – Одеса: «Астропринт», 2004. – 520 с.
2. Україна молода. – 1992. – 10 січня. – №3 (29).
3. День. – 1998. – 5 марта. – №41 (327).
4. Україна молода. – 1996. – 7 червня. – №50 (466).
5. День. – 1998. – 18 марта. – №50 (336).
6. «Одиннадцатая префектура Москвы» ждет в гости персону нон грата [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://minprom.ua/page3/news43361.html>
7. Україна молода. – 1996. – 27 лютого. – №16 (432).
8. Україна молода. – 1993. – 6 квітня. – №26 (156).
9. Урядовий кур'єр. – 1999. – 2 лютого. – №19 (1454).
10. Кармазіна М. Українська багатопартійність: становлення і розвиток // Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець – 1980-х – початок 2012 рр.). Енциклопедичний довідник / За ред. М. Кармазіної. – К.: ІШЕНД ім. І. Ф Кураса НАН України, 2012. – С.24.
11. «2000». – 2003. – 24 октября. – №43 (193).
12. «За Вільну Україну» – 2003. – 28 січня. – №9.
13. Україна і Росія: хроніка взаємин. 2004 – 2007 рр. – Одеса: «Астропринт», 2007. – Т. 2. – С.93.
14. День. – 2003. – 7 жовтня. – №178 (1678).
15. Вечерние вести. – 2000. – 13 октября. – №167 (452).
16. День. – 1998. – 5 січня. – №1 (287).
17. Чорноморські новини. – 2004. – 19 лютого. – №16 (20214).
18. Указ Президента Российской Федерации от 22 июня 2006 г. № 637 г. Москва «О мерах по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2006/06/28/ukaz-pereselenie.html>
19. Утверждена новая редакция Государственной программы «Соотечественники» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fms.gov.ru/press/news/news_detail.php?ID=53802

20. Полунин А. Мягкие лапы русского медведя [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://svpressa.ru/politic/article/92190/>
21. Prani pro Ukrajinu [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://respekt.ihned.cz/ost-blog/c1-62469590-prani-pro-ukraj>
22. Pifer S. Kyiv's Atrocities? A More Nuanced Look at the Ukraine Crisis [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2014/07/08-kyiv-atrocities-nuanced-look-ukraine-crisis-pifer>. Це – стаття-відповідь на «Мовчання американських яструбів про звірства у Києві» С. Кохена (The Silence of American Hawks About Kiev's Atrocities), що була опублікована 30 червня 2014 року у The Nation [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thenation.com/article/180466/silence-american-hawks-about-kievs-atrocities>
23. Sagflaat E. NATO's ubegripelige dumhet [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dagsavisen.no/nyemeninger/alle_meninger/cat1002/subcat1019/thread303016/#post_303016%29
24. Whitney M. Troublemaking Washington: Pushing Ukraine to the Brink [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.opednews.com/articles/Troublemaking-Washington--by-Mike-Whitney-Afghanistan_Imperialism_Pipeline_Politics-140710-794.html
25. Путин о лжи и таланте Геббельса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news-w.com/63378-3202/>
26. День. – 1998. – 10 березня. – №44.
27. Протоирей Чаплин рассматривает миссию России на Украине как миротворческую [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gazeta.ru/politics/news/2014/03/01/n_5985053.shtml
28. Росія визнала військових із Криму «схильними до зради Батьківщини» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/07/30/7033433/>
29. Christopher Walker: Authoritarian regimes are changing how the world defines democracy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.washingtonpost.com/opinions/christopher-walker-authoritarian-regimes-are-changing-how-the-world-defines-democracy/2014/06/12/d1328e3a-f0ee-11e3-bf76-447a5df6411f_story.html
30. Дашкевич Я. Етнічні псевдоменшини в Україні // Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспективи розвитку. – К.: ІНТЕЛІ, 1994. – С.65–79.
31. Піпаш В. Політичний підтекст русинського питання // Регіоналістика. – 2011. – №1. – С.36 – 38.
32. Хто і як намагається розпалити сепаратизм на Заході України [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transkarpatia.net/transcarpathia/actual/31592-hto-yak-namagayetsya-rozpaliti-separatizm-na-zahod-ukrayini.html>
33. Роман Офіцинський: Угорська влада страждає комплексом неповноцінності під назвою «Велика Угорщина» [Электронный ресурс]. – Режим

доступу: <http://zakarpattia.net.ua/News/81130-Roman-Ofitsynskyi-Uhorska-vlada-strazhdaie-kompleksom-nepovnotsinnosti-pid-nazvoiu-Velyka-Uhorshchyna>

34. Карасьов В. Румунія, Угорщина і Польща – в їх діях є «погано» приховувані територіальні претензії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://viche-boruslava.org.ua/index.php/derzhava-i-suspilstvo/268-rumuniya-uhorshchyna-i-polshcha-v-yikh-diyakh-ye-pohano-prykhovuvani-terytorialni-pretenziyi>

35. Українка стала депутатом Європейського парламенту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.novostimira.com.ua/news_115153.html

36. Зан М. Етнодемографічна структура населення Закарпаття за матеріалами перепису 2001 року // Регіоналістика. – 2011. – №1. – С.19.

37. Данько Д. Втеча до Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/25552%29>

38. У Чернівцях з'явилися румуномовні листівки із написом «Тут Румунія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vidido.ua/index.php/pogliad/article/_u_chernivcjah_zjavilisja_rumunomovni_listivki_iz_napisom_tut_rumunija/

39. Мороз О. Поляки «під шумок» не проти відхопити собі шматок України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynpost.com/walls/2346-poliaky-pid-shumok-ne-proty-vidhopytu-sobi-shmatok-ukrainy>